

Gerard Dekker

Zie

HOE ALLES HIER
VERANDERT

HET VERLOOP VAN DE GEREFORMEERDEN



Gerard Dekker

Zie

HOE ALLES HIER
VERANDERT

HET VERLOOP VAN DE GEREFORMEERDEN



© 2016 Uitgeverij Kok
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.kok.nl

Omslagontwerp: Garage BNO
Opmaak binnenwerk: ZetSpiegel, Best

ISBN 978 90 435 2614 2
ISBN e-book 978 90 435 2615 9
NUR 700

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veele-
voudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar
gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch,
door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder vooraf-
gaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoudsopgave

Ten geleide	9
1. De gereformeerde wereld	13
2. Onrust in de gereformeerde wereld	25
2.1 De Werkgemeenschap van Gereformeerde Jongeren	27
2.2 Het voortgaande streven naar vernieuwing	30
2.3 Het maandblad <i>Voorlopig</i>	34
3. De waargenomen en nagestreefde veranderingen	39
4. Nadere karakterisering van de veranderingen	47
4.1 De veranderingen in hoofdlijnen	48
4.2 Achtergronden van de veranderingen	55
4.3 Veranderende omgang met de bijbel	61
5. Evaluatie van de veranderingen in het geloofsleven	66
5.1 Het verzet tegen veranderingen	67
5.2 Een levend geloof vraagt om verandering	74
5.3 De veranderende aard van ons geloof	81
5.4 Is er sprake van secularisatie?	86
- Secularisatie als toenemende ongodsdienstigheid	88
- Secularisatie als verwereldlijking	93
5.5 Geloofsverlies of geloofsverandering?	96
6. Een doorgaande ontwikkeling	101
6.1 De ontvankelijkheid voor veranderingen	102

6.2 Hoever zijn de veranderingen al doorgedrongen?	108
- De modern-gereformeerde groeperingen	108
- De gemengd orthodox-bevindelijke groeperingen	117
- De bevindelijke groeperingen	127
7. Leidt deze ontwikkeling tot een ontmanteling van de gereformeerde wereld?	136
7.1 Is er nog een specifiek gereformeerde geloofsbeleving?	137
7.2 Is er nog een duidelijk zichtbare gereformeerde wereld?	141
Epiloog	147
Bijlage 1: Overzicht van het gereformeerd protestantisme in Nederland	155
Bijlage 2: Veranderingen in het geloofsleven	157
Verantwoording	159

Er zijn ongetwijfeld tijden geweest dat de zaken van het geloof zo vanzelfsprekend waren dat er nauwelijks vragen waren en dat de reflectie over het geloof kon worden overgelaten aan de theologen, dus aan de mensen van het 'vak'. Die tijd is voorbij, en wel omdat de reflectie in het algemeen zozeer is opgenomen in ons huidige levenspatroon dat alles waarmee wij in aanraking komen op zijn bruikbaarheid en zijn waarheid wordt getoetst. In verband daarmee zijn geloof en moraal geen vanzelfsprekende aangelegenheden meer. En dat betekent dat wij allen moeten nadenken over vorm en inhoud van het christelijk geloof.

(J.M. van Veen in *Katernen 2000*, 1965)

Ten geleide

Binnen godsdienstig en kerkelijk Nederland nemen de gereformeerden een bijzondere plaats in. Nog niet zo lang geleden werd in het lopende onderzoek *God in Nederland* geconstateerd dat de belangrijkste scheidslijn tussen de confessies in Nederland niet liep tussen de katholieken en protestanten, maar tussen enerzijds katholieken en hervormden en anderzijds de gereformeerden.

De gereformeerden hebben zich lang verzet tegen de veranderingen die zich in het godsdienstig leven in Nederland voltrokken; ja, zij hebben daar in zekere zin hun bestaansrecht aan te danken. Maar sinds het midden van de vorige eeuw vinden er ook binnen die wereld – soms zeer ingrijpende – veranderingen plaats.

Zo'n kwart eeuw geleden heb ik de veranderingen in de toenmalige Gereformeerde Kerken onderzocht en de resultaten daarvan gepubliceerd in *De stille revolutie*. Maar de veranderingen bleken zich niet tot dat kerkgenootschap te beperken. Enkele jaren geleden beschreef ik in *De doorgaande revolutie* soortgelijke veranderingen in de vrijgemaakte Gereformeerde Kerken, en omstreeks diezelfde tijd werd in *De stille evolutie* gewezen op veranderingen die in de Gereformeerde Bond binnen de Protestantse Kerk in Nederland plaatsvinden. Tenslotte werd vorig jaar *De stille revolutie* onder de bevindelijk gereformeerden geconstateerd. We hebben dus niet alleen met een historisch verschijnsel te maken; integendeel, het betreft een voluit eigentijdse ontwikkeling. En dus is het nog steeds de moeite waard er aandacht aan te schenken.

De gereformeerde wereld in Nederland valt grotendeels samen met wat we het orthodox-protestantisme kunnen noemen. Voorzover gereformeerden kerkelijk georganiseerd zijn (en dat zijn ze

vrijwel allemaal) behoren ze tot een groot aantal kerkelijke en godsdienstige groeperingen. In totaal ging het in de tweede helft van de vorige eeuw (de periode die het vertrekpunt vormt voor onze bestudering van de veranderingen in de gereformeerde wereld, toen dus de Gereformeerde Kerken nog niet waren opgegaan in de Protestantse Kerk), om zo'n anderhalf miljoen gereformeerden. Dat wil zeggen dat zij rond 10% van de totale Nederlandse bevolking en zo'n 15 à 20% van alle kerkelijken in Nederland uitmaakten. Ze vormen echter wel het meest actieve en meest betrokken deel van kerkelijk Nederland en profileren zich ook publiekelijk in bijvoorbeeld de media (Evangelische Omroep, *Nederlands Dagblad* en *Reformatorisch Dagblad*), de politiek (Staatkundig Gereformeerde Partij, ChristenUnie en deels ook in het Christen-Democratisch Appèl) alsmede in de wereld van het onderwijs (reformatorische scholen). Het gaat dus om een niet te negeren groepering in de Nederlandse samenleving.

Dat ik nu opnieuw mijn aandacht richt op en aandacht vraag voor de veranderingen die in deze gereformeerde wereld plaatsvinden is niet alleen maar omdat de situatie in die wereld nog steeds aan het veranderen is, maar ook omdat ik in de loop van de tijd een steeds beter zicht gekregen heb op en inzicht gekregen heb in wat er in die wereld gaande is.

Het gaat mij in dit boek primair om een min of meer gedistantieerde analyse van de godsdienstige veranderingen in de gereformeerde wereld onder invloed van de veranderingen die in onze samenleving en in onze cultuur plaatsvinden. Maar ik ben tevens geïnteresseerd in het geloofsleven van de mensen in die gereformeerde wereld, in de vraag wat de veranderingen in die wereld betekenen of kunnen betekenen voor de individuele geloofsbeleving. Velen ervaren dat hun geloofsleven veranderd is. Velen ook hebben, zoals zij dat dan verwoorden, hun geloof verloren. Maar vrijwel iedereen ondergaat op een of andere wijze de invloed van alle veranderingen.

Wat ik schrijf is daarom niet in de laatste plaats voor hen van belang, voor degenen die in de gereformeerde wereld zijn opgegroeid

en die ervaren dat hun geloofsleven in de loop van de tijd sterk veranderd is of nog steeds aan het veranderen is. Ik ben één van hen en heb die veranderingen nu zo'n 65 jaar bewust meegemaakt. Maar ik kan er door mijn beroep in zekere zin op afstand naar kijken en heb er mede daardoor een beter inzicht in gekregen.

Dat inzicht heb ik proberen weer te geven in dit boek, in de hoop dat het anderen kan helpen een beter zicht op hun eigen situatie te verkrijgen.

Na een schets van de gereformeerde wereld en van de onrust die na de Tweede Wereldoorlog in die wereld ontstond (de hoofdstukken 1 en 2) beschrijf ik uitgebreid de veranderingen die in de tweede helft van de vorige eeuw plaatsvonden. Ik doe dat in eerste instantie aan de hand van de inhoud van het in die periode verschenen maandblad *Voorlopig*, omdat in dat orgaan de in die periode feitelijk plaatsvindende, alsmede de te verwachten en de voorgestane veranderingen het duidelijkst aan het licht komen (hoofdstuk 3). In het vierde hoofdstuk karakteriseer ik dan de geconstateerde veranderingen en tracht ik ze meer systematisch te omschrijven.

In het daaropvolgende hoofdstuk (5) evalueer ik de veranderingen die plaatsvinden. Allereerst door in het algemeen iets te zeggen over veranderingen in het godsdienstig leven en het veelvuldig voorkomend verzet daartegen, alsmede over de noodzakelijkheid van veranderingen. Vervolgens komt de verandering die op dit moment plaatsvindt niet in de inhoud, maar in de áárd van het geloof ter sprake. Tot slot ga ik in dit hoofdstuk in op zowel het begrip als het verschijnsel secularisatie. Deze waardering loopt uit op de vraag in hoeverre er sprake is van geloofsverlies dan wel van geloofsverandering.

In het zesde hoofdstuk ga ik na, uitgaande van de gedachte dat de plaatsvindende veranderingen zich in de loop van de tijd over de gehele gereformeerde wereld (zullen) uitstrekken, in hoeverre die veranderingen al in de verschillende gereformeerde groeperingen zijn doorgedrongen.

In het laatste hoofdstuk (7) probeer ik dan de vraag te beantwoor-

den of de geconstateerde ontwikkeling ook betekent dat de gereformeerde wereld daardoor ontmanteld wordt. Met andere woorden: zal er in de toekomst nog een specifiek gereformeerde geloofsbeleving en een duidelijk zichtbare gereformeerde wereld in Nederland zijn? Uiteraard blijft de beantwoording van deze vraag met onzekerheid omgeven, maar op grond van de beschreven veranderingen en de analyse van de ontwikkelingen is hierover toch wel iets meer te zeggen dan zonder deze beschrijving en analyse mogelijk zou zijn.

In een epiloog vraag ik mij tenslotte af in hoeverre zo'n ontmanteling van de gereformeerde wereld nu als verlies of winst gezien kan worden.

Najaar 2015

G.D.

Genoemde literatuur:

- G. Dekker, *De stille revolutie – De ontwikkeling van de Gereformeerde Kerken in Nederland tussen 1950 en 1990* (Kampen 1992).
- Gerard Dekker, *De doorgaande revolutie – De ontwikkeling van de Gereformeerde Kerken in perspectief* (AD Chartas-reeks nr.23, Barneveld 2013).
- Teus van de Lagemaat, *De stille evolutie – Individualisering in de Gereformeerde Bond* (Barneveld 2013).
- Fred van Lieburg, *De stille revolutie – Mentaliteitsverandering bij de staatkundig gereformeerden in Nederland* (in: *Religie & Samenleving* 9/1 (2014), p. 44-61).

I

De gereformeerde wereld

Dit boek handelt over de ontwikkelingen binnen de gereformeerde wereld. Maar wat is dat, de gereformeerde wereld, en wie behoren daartoe? Het is niet gemakkelijk een antwoord op deze vragen te geven dat iedereen bevredigt.

In een door de historicus Puchinger gearrangeerd gesprek tussen de filosofen H. Dooyeweerd en C.A. van Peursen zegt de eerste: 'Ik weet niet wat tegenwoordig onder de gereformeerde wereld verstaan wordt' en valt de tweede hem daarin bij door te stellen: 'Die vraag [wát is de gereformeerde wereld?] is namelijk het punt van verandering.'¹ Als het een halve eeuw geleden al zo moeilijk was om te zeggen wat we met de gereformeerde wereld bedoelen, dan is dat nu, na alle veranderingen die in de tussentijd hebben plaatsgevonden, zeker het geval.

Maar omdat het toch duidelijk moet zijn waarover we het hier hebben, moet ik – bij wijze van werkdefinitie – wel vaststellen wat ik in dit boek onder 'de gereformeerde wereld' versta. Ik hanteer een zeer praktische omschrijving: onder de gereformeerde wereld versta ik in deze studie het geheel van mensen en groeperingen die zich met de naam 'gereformeerd' tooien. Dat wil heel eenvoudig zeggen dat de gereformeerde wereld gevormd wordt door alle kerkelijke en godsdienstige groeperingen, alsmede alle individuele personen, die zich gereformeerd noemen.

Voor de term gereformeerd moeten we terug naar de zestiende eeuw; toen heette de publieke kerk in Nederland de Nederduits Gerefor-

¹ G. Puchinger, *Is de gereformeerde wereld veranderd?* (Delft 1966), p. 81 en 82.

meerde Kerk. Gereformeerd was in die tijd het in Nederland gebruikelijke woord voor de aanduiding van de protestantse godsdienst en de protestantse – publieke of bevoorrechte – kerk (ter onderscheiding van het rooms-katholicisme).

De in opdracht van de Staten-Generaal bijeengeroepen Synode van Dordrecht in 1618/19, die het conflict tussen de remonstranten en contraremonstranten moest beslechten, bepaalde nauwkeuriger wat het gereformeerd-zijn inhield.

Te Dordrecht immers werd de remonstrants gereformeerden de deur gewezen en werden de drie toetsstenen vastgesteld waaraan een contraremonstrantse gereformeerde theologie en dito prediking te ijken zouden zijn: de Nederlandse Geloofsbelijdenis van 1561, de Heidelbergse Catechismus van 1563 en vooral de vijf artikelen tegen de Remonstranten, ofwel de Dordtse Leerregels.²

Deze drie, door de synode van Dordrecht vastgestelde, belijdenisgeschriften worden nu in het dagelijks spraakgebruik aangeduid als ‘de Drie Formulieren van Enigheid’ (al dan niet met hoofdletters). Deze omschrijving ontstond in de negentiende eeuw, toen weer nadruk gelegd werd op de noodzaak van een orthodox-gereformeerde leer en belijdenis. Het was Abraham Kuyper die deze geschriften voor het eerst zo aanduidde.

In 1816, toen de publieke kerk een nieuw reglement kreeg, kreeg die kerk ook een andere naam: de Nederlandse Hervormde Kerk. Daarmee verdween de term gereformeerd uit het officiële kerkelijke circuit. In 1834 echter scheidde ds. Hendrik de Cock uit Ulrum zich met geestverwanten af van de Hervormde Kerk, omdat hij vond dat de Hervormde Kerk in de loop van de tijd was afgeweken van de door de synode van Dordrecht vastgestelde belijdenisgeschriften.

² J. Vree, ‘Drie formulieren van Enigheid’, in: George Harinck, Herman Paul, Bart Wallet (red.), *Het gereformeerde geheugen – Protestantse herinneringsculturen in Nederland, 1850-2000* (Amsterdam 2009), p. 118.

Wat speelt er in de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt, de Nederlands Gereformeerde Kerken, de Christelijke Gereformeerde Kerken, de Gereformeerde Bond en de Gereformeerde Gemeenten?

De gereformeerden hebben zich lang tegen alle ontwikkelingen in de cultuur verzet. In de vorige eeuw zijn die ontwikkelingen de Gereformeerde Kerken binnengedrongen, wat heeft geleid tot opheffing van dit kerkgenootschap. De centrale vraag in dit boek is in hoeverre veranderingen in het geloofsleven zich ook doorzetten in de overige – orthodoxe en bevindelijke – gereformeerde kerkelijke groeperingen. En of deze ontwikkeling zal leiden tot een ontmanteling van de gereformeerde wereld. In dit boek worden de veranderingen uitgebreid beschreven en geanalyseerd. Zowel het verschijnsel secularisatie als de vraag of de veranderingen leiden tot geloofsverlies dan wel tot geloofsverandering komen daarbij ter sprake.

Dr. G. Dekker is emeritus hoogleraar godsdienstsociologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.

NUR 700
ISBN 978 90 435 2614 2



9 789043 526142

uitgeverij

K O K